

18. Yüzyılda Ayntab'da Suç ve Ceza (1750-1775)

Crime and Punishment in Ayntab the 18th Century (1750-1775)

Murat ÇELİKDEMİR*
Musatafa DEMİR**

Öz

Osmanlı Devletinde kanunlar ikili işleyişe sahipti. Bir yandan şeriatın kaynağını alan kurallar diğer yandan örfi uygulamalar bir biriyle çatışmayacak şekilde işletilmeye çalışılıyordu. Kadılar bu yüzden ceza tercihlerini hem kanunname metinlerine ve önceki uygulamalara hem de şer'i kurallara uygun olacak şekilde belirliyordu. Öte yandan halkın kendi savunma mekanizmaları suçun topluma tahribat oluşturacağı durumlarda devreye giriyor ve kadıyla koordineli bir şekilde toplum korunmaya çalışılıyordu. Bu çalışma 18. yüzyılda Ayntab'da gerçekleşen katl, hırsızlık, zina, yol kesme suçlarını örnek vakalar üzerinden değerlendirerek gerek toplumun gerekse devletin adli kolunun refleksini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayntab, Katl, Hırsızlık, Zina, Mahalleden ihraç.

Abstract

The law in the Ottoman Empire had bilateral mechanism. On the one hand the rules taking its base from sharia and on the other hand practices of *örf*, run accordingly. *Kadis*, because of this, while imposing punishment, tried to remain within the border of both sharia and law text, also previous practices. On the other hand, the self-protection mechanism of the society stepped in when the crime became dangerous for the community and with the help of *kadı* the society tried to be kept in an order. This article aims to evaluate the reflex of both the judicial power of the state in the province and the society by the way of examining the sample events related to murder, robbery, brigandage, adultery that took place in Aintab in the 18th century.

Key Words: Aintab, Murder, Robbery, Adultery, Expulsion from district.

Giriş

Osmanlı Devletinde suça karşı verilen cezalarda temel alınan hukuk kuralının dayanağı şeriat ve kanundur. Hukukun bu ikili işleyişi meselesi uzun yıllardır tartışıla gelen bir konudur.¹ Kaynağın örf ya da şeriat olmasından bağımsız olarak, Osmanlı devletinin hukuk işleyişini ihtiyaca göre şekillendirdiği gerçeği kabul görmektedir. Osmanlı kanunları, 1839 yılına kadar büyük oranda Kanuni Sultan Süleyman'ın oluşturduğu kanunlar üzerine inşa edilmiştir. I. Süleyman'dan bu tarihe kadar yapılan ufak tefek değişiklikler dışında değişim bulunmamaktadır.²

Osmanlı Devletinde cezalar İslami hukuku kökenli cezalar ve örf kaynaklı, kanun yapıcı tarafından ihtiyaca göre yasallaştırılanlar olarak, kadı hükmü ve genelde subaşının icrası ile gerçekleşirdi. Kadı, cezayı verirken suçlunun durumunu, suçun tekrarını, suçun mahiyetini dikkate almak ve cezanın üst sınırını iyi ayarlamak durumundadır.³ Örneğin, ilmiye sınıfı için ta'zir cezası sadece uyarmak olabiliyorken sıradan halk için aynı durumda dayak uygulaması yapılabilir. İslam fâkihlerinin ekserisine göre ta'zir miktarı, verilmesi uygun olan had cezasından daha az olmalıdır. Örneğin dayak cezasında Şafi mezhebindeki en son sınır 39 sopa, Hanefilikte Ebu Hanife'ye göre 39, Ebu Yusuf ve Ebu Abdullah ez-Zübeyri'ye göre ise 75 sopadır.⁴ Ancak malikilik mezhebinin kurucusu, İmam Malik, devletin bekası, düzenin devamı ve asayişin temini için gerekli olursa daha ağır ta'zir cezalarının

* Dr. Öğr. Üyesi. Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. celikdemir@gantep.edu.tr.

** Dr. Arş. Gör. Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. lopsangus@gmail.com.

1 Bu konudaki tartışmalar için bk. Yunus Koç.(1999). Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar. *H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı*, s. 115-126

2 Ahmet Akgündüz. (2011). *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı 1.Cilt Kamu Hukuku (Anayasa- İdare- Ceza- Usul- Vergi- Devletler Umumi)*. OSAV, İstanbul

3 Abdulkadir Udeh. (2012). *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*. (Ali Şafak, çev.). İstanbul: Kayıhan Yayınları., s.109

4 Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî. (1994). *el-Ahkâmü's-Sultâniye*. Safak, Ali (Çev), Bedir Yay., İstanbul, s. 445

uygulanabileceği yorumunda bulunmuştur.⁵ Osmanlı Devletinde ceza kanunları İmam Malik'in görüşü doğrultusunda oluşturuluyor, böylece cezalar verilirken de şartlara göre esnetilebiliyordu. Koyulan hükmün kaynağı örf dahi olsa, İslâmi hukuka aykırılık taşımadığı müddetçe, "nâ-meşru' olan nesneye emr-i sultani olmaz" hükmü gereğince, bu çerçevede İslami meşruyet kazanabilmektedir.⁶

Hadd cezası ise topluma yönelen fesadın ortadan kaldırılması ve toplum faydasını temin için şer'an miktarı belirlenmiş cezalardır. Bunlara "hududullah" da denir.⁷ Maverdi hadd cezalarını Allah haklarından yani kamu hakkından doğan ve insan haklarından kaynaklananlar olarak ikiye ayırır. Birinci kısma farzları terk etmek suretiyle icra edilecek cezaları ve zina, hırsızlık, içki içme ve yol kesme cezalarını koymaktadır. İkinci kısım insan haklarından olan cezalar ise zina iftirası cezası ve şahıs aleyhine işlenen, cinayet, darp, fiziksel saldırı vb., cürümlerden doğan cezalardır.⁸ Sonuncusu kimi hukukçular tarafından kısas-diyet başlığı altında, kimi fıkıhçılarda da "cinayetler" başlığında incelenmektedir.⁹

Osmanlı Devletinde kadı'nın ceza tayin yetkisi hem dini kaidelerle hem de örfi hukuk vasıtasıyla tanımlanmıştır. Buna rağmen şeriye sicillerinde genellikle suçlu için düşünülen cezanın bulunmaması ve ta'zir cezaları için "ta'zir edildi" ve ağır bedensel cezalar için de "siyaset edildi" ifadelerinden daha fazlasına yer verilmemesi, cezanın ayrıntıları hakkında bilinenleri kısıtlamaktadır. Bu durum aslında uygulanan cezaların belirli bir çerçeve içindeki tatbikattan birisinin koşullara ve ortama göre seçilebildiği düşüncesini çağrıştırmaktadır. Bu yüzden kanunnamelerde yer alan hükümleri ve şeri kıstasları tam anlamıyla tatbik edilmiş gibi düşünmek doğru olmasa da bu hükümlerin hiç uygulanmadığı algısı da yanlıştır. Öte yandan Ayntab gibi devletin merkezi için çevre konumunda olan mekanlarda kadının tercihlerinde yerel güçlerin de rol oynuyor olabileceğini akla getirmek gerekmektedir. Bu makalede tüm bu düşünceler çerçevesinde Ayntab'da 18. yüzyılda gerçekleşmiş bazı suç vakaları üzerinden suç ve cezalandırma pratikleri ele alınmıştır.

Katl

Katl öldürülmesi hukuken yasak bir insanı silah veya öldürücü bir aletle kasten öldürmek olarak tanımlanır.¹⁰ Kur'an-ı Kerim'de "Bir mü'min diğer mü'mini yanlışlık eseri olmayarak öldürmesi yakışmaz. Her kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse mü'min bir köleyi azad etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet (kan bahası) vermesi lazımdır. " (Nisa, 4 / 192) buyrulmakta bir başka ayette ise: " Kim bir mü'mini kasten öldürürse cezası içinde ebedî kalıcı olmak üzere cehennemdir " (Nisa, 4 / 93) denilmektedir.

İslam hukukunda katlin cezası, katlin çeşidine göre değişebilmekteydi. Ancak genel yaklaşım maktülün varislerinin kısas, diyet –kan parası-, cezalarından birini teyid etmesi ya

5 Hayreddin Karaman. (2010). Anahatlarıyla İslâm Hukuku. Ensar Yay., c.I, İstanbul, s.223

6 Osmanlı Devletinde şeriata uymayan örfi kanunlar mevcuttu. Örneğin sanıklara işkence metodu sık sık açıkca emredilmiş ve suçluluk alametleri olmak kaydıyla , işkence altında suçun ikrarı yeterli delil sayılmıştır. Ayrıca geçmişte sabıkası olan ya da sosyal çevresinde kötü şöhretle tanınmak da cezanın ifası için kâfi idi. Böylece şüphe üzerine , İslami ceza hukukuna mugayir, ceza uygulanabilmekteydi. Bkz. Uriel Heyd. (1973). *Studies in Old Otoman Criminal Law*. (Ed.), V.L.Menage, Oxford Clarendon Press , ss.180-182

7 Bilmen, a.g.e., s.187

8 Maverdi, a.g.e., s.416-419

9 Bilmen, a.g.e., s.34; Molla Hüsrev, a.g.e., s.67; Udeh.a.g.e., s.110

10 İslam alimlerinin kimilerine göre katl üç çeşit (1) Kasten öldürme 2) Hataen öldürme 3) Kasd benzeri olan öldürme (Molla Hüsrev. (1980). *Dürrü'l- Hukkâm fi Şerhi Gureru'l-Ahkâm (883 H./ 1477 M.)*. (Arif Erkan, çev.). İstanbul: Eser Neşriyat, c.3., s.65;), kimilerine göre ise beş çeşittir. (1) Kasten öldürme 2) Kasd benzeri öldürme 3) Hataen öldürme 4) Yanlışın yerine cari olan katl 5) Bir sebeple öldürme (İbrahim-i Halebi. (n.d.). *Mülteka El-Ebhur*. (Mustafa Uysal, çev.). İstanbul: Çelik Yayınevi. , c.4., s.259-61.

da *hisbeten li'llah* , Allah'ın bağışlamasına nail olmak için bağışlamaktı.¹¹ Osmanlı hukunda da bu uygulama da aynı paralelde işlemekteydi.¹² 1752 yılında Ayntab'da katil edilen Yusuf Ağanın varislerinin hepsinin onayı ile 280 guruşa sulh akdi yapılmıştı.¹³

İslam hukukuna göre sadece yollarda meydana gelen soygun ve adam öldürme vakaları doğrudan hükümdarın ilgi alanına girerdi.¹⁴ Mahallelerde işlenen cinayetlerden mahalleli, mülklerdekilere ise mülk sahibi sorumlu tutulur, cinayeti araştırma görevi ise akrabalarına verilir. Akrabalar kısas veya diyet talep edebilirlerdi. Katil belli değil ise diyeti ödemek maktülün bulunduğu mahalin sakini ya da sahibine düşerdi.¹⁵ Örneğin Ayntab şerhiye sicilinde bulunan 1678 yılına ait kayıta, küçük bir kız çocuğunun ölü bulunduğu zemini içeren mahalle halkından 50 kişiye yemin ettirildiği ve ardından ahalinin diyet ödemesine karar verildiği yazmaktadır.¹⁶ Öte yandan maktülün şahsi mülkte bulunması, varisi yukarıda bahsi geçen sonuçtan farklı bir şekilde nihayetlenecek bir mahkeme sürecine genelde götürmezdi. Hususi mülkün sahibi, katilin meçhul olduğu durumda, akilesi¹⁷, yoksa kendisi diyet ödemekle yükümlü kılınır, mahalle ya da köy halkı bu durumda sorumlu tutulmazdı.¹⁸ İncelenen dönemde Ayntab'da katil vakalarında kısas cezası pek görülmemekte, buna karşın maktülün varisleri çoğunlukla diyet talep etmektedir. Bu durum şüphesiz ekonomik durum ile ilişkilidir. İslam hükümlerine göre özgür bir insanı öldürmenin diyeti -kan parası- 10000 gümüş dirhemdir.¹⁹ Rakamın büyüklüğü dikkate alındığında kan parasının aslında ödenmesi kolay olmayan meblağlara çıktığını rahatlıkla görebiliriz. Ancak pratikte iki taraf arasında yapılan anlaşmayla ortak bir nokta da bulunabilmektedir. Nitekim yukarıdaki örnekte sulh bedelinin 280 guruş olması o günün şartlarında orta nokta bulma çabası olarak görülmelidir.

11 Heyd, a.g.e., s.309

12 II. Mehmet, I. Selim, I. Süleyman kanunnamelerinde katil cezası şu şekilde öngörülmüştür; “...ve eğer bir kimesne adam öldürse yerine kısas ideler cürm almayalar.” . Bk. Yaşar Yücel, & Selâmi Pulaha (haz.). (1995). *I. Selim Kanunnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s.33

“*Ve eğer bir kimesne adam öldürse yerine kısas ideler. Cürm almayalar. Ve eğer kısas itmeseler veya kısas lazım olacak katl olmasa gani ise ki bin akçeye ve daha ziyadeye gücü yetse dört yüz ve mutavassıt-ül-hâl olub alt yüze mâlik olsa iki yüz ve fakirden olur ise yüz akçe cürm alına. Ve gayet fakir olsa elli akçe cürm alına.*” (Yücel, Pulaha, a.g.e., s.151) ,

“*Ve eğer bir kimesne âdem öldürse, kanun üzre siyâsete müstahak olanun kanunı siyâsetdür, asla dem yokdur, yerine kısas ideler, cerime almayalar ve eğer kısas itmeseler veya kısas lazım olacak katl olmasa gani olub bin ve dahi ziyadeye mâlik olsa, dört yüz akça alına ve mütevasıtı 'ul-hâl olursa, iki yüz akça alına, ve fakirden yüz akça cerime alına ve gayet fakir olandan elli akça cerime alına.*” (Heyd, a.g.e, s.66; Koç, a.g.e, fol.5r-fol.5v)

13 “*Medîne-i Ayntab'da Akyol Mahallesi ahâlisinden iken bundan akdem ber vech-i ati fevt olan kasab oğlu denmekle maruf Yusuf ağa ibni Ali..... tarih-i kitabdan elli gün mukaddem leylancik kahveli pınar kurbunda tarik-i ammda bade'l- mağrib sağ böğründen kurşun cerhiyle mecrûhen maktül bulunub katili mezbûr Mehmed ağadır ...280 guruş nakid akçe üzerine sulh eylediklerine ...*” Bkz. Mehmet Karasakal. (2010). *109 Numaralı Ayntab Şer'iyeye Siclinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1165 / M.1752)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, s.539.

14 Joseph Schacht,(1964).*An Introduction to Islamic Law*. The Clarendon Pres, Oxford

15 Uriel Heyd, a.g.e., s.309

16 İsmail Kıvrım. (2009). Osmanlı Mahallesinde Gündelik Hayat (17. Yüzyılda Gaziantep Örneği). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 8(1), s.245

17 Bir şahsın mensub olduğu aşireti, kavmi, kabilesidir. Eğer bunlara sahip değilse “beytülmal” dir. Eğer köleyse efendisidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Ömer Nasuhi Bilmen (1999). *Hukuki İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu. Enes Sarmaşık Yayınları*, .c.III, s.53-55

18 Ömer Nasuhi Bilmen ,a.g.e., s.164; İbrahim-i Halebi, s.347

19 16. yüzyılın sonunda 4 akçe bir dirhem gelirken 18. yüzyıla ulaşıldığında 23 tanesi bir dirhem yapıyordu.Bk. Ahmet Tabakoğlu, XVII ve XVIII yüzyıl Osmanlı Bütçeleri, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41,s.399. Bu hesaplara 10.000 gümüş dirhem 230000 akçe yapmalıdır. Kuruş bazında ise 1703 yılında 1 kuruş 8 dirhem olduğuna ve XVIII. yüzyılın sonlarına kadar 1 kuruştan daha büyük gümüş sikke üretilmediği düşünüldüğünde ele aldığımız dönemde 10000 gümüş dirhem 1250 guruşa tekabül ettiği söylenebilir. Bkz. Şevket Pamuk (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul : Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.175.

Tüm diğer suç vakaları gibi katilde de iki tarafın sulhu kisasın düşmesi bağlamında gerçekleşirken, devlet gerekli gördüğü durumda suçluyu cezalandırmaktan geri durmazdı. Zira aksi durumda mali gücü yüksek olan şahısların suç işleminin önünde engel kalmaz, bu da toplum düzenini sarsacak bir eylem haline gelebilirdi. Bu yüzden failin işlediği bedensel bir yaralama ya da katil, maktulün akrabaları insiyatifiyle sulh ile sonuçlansa dahi İslam devleti suçluya, suçun ağırlığına paralel olacak şekilde ağır bedensel ceza tatbik ediyordu.²⁰ XX. yüzyıl İslam fıkıhçılarından Ömer Nasuhi Bilmen de katilin diyet haricinde ta'zir cezasına da çarpıtılacağını belirtmektedir.²¹

Hırsızlık

“*Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve ibret olmak üzere ellerini kesin Allah izzet ve hikmet sahibidir. Kim bu zulümden sonra tevbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tövbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*” (Maide / 37-38) demekle Kur'an-ı Kerim hırsızlık suçunun cezasını kesinleştirir. Bu bağlamda hırsızlık hadd cezaları kapsamına girmektedir. Hadd İbn Rüşd'ün ifadesine göre miktarı nasslarla tayin edilmiş olan bütün cezalara verilmiş bir isimdir.²² İslamda bu kapsamdaki suçlar; zina, iffete iftira, içki içmek, hırsızlık, yol kesme, dinden dönme cezalarıdır. Burada kastı geçen hırsızlık, sirket ifadesiyle Osmanlı belgelerinde karşımıza çıkmaktadır. Oysa insanların malını toplumda var olan merteye ya da güç kuvvet zoruyla alınmışsa bunlara gasb, herhangi bir *tevile* dayanmaksızın savaşa alınmışlarsa hirabe, *tevile* dayanılarak alınmışlarsa bağı ismi alır.

Hanefilere göre hırsızlık-sirket- cezai ehliyeti haiz bir kimsenin başkasına ait kendisine fesad karışmamış (hemen bozulmayan), nisab miktarındaki bir malını, muhafaza altındaki yerden gizlice almasıdır. Yani suçun unsurları malın gizlice alınması, malın belli bir değerde olması, malın başkasına ait olması, hukukça korunmaya değer ve çabuk bozulmayan bir mal olması, malın koruma altındayken alınmış olmasıdır. Bütün unsurların oluşması halinde uygulanacak ceza yoruma izin vermeksizin Kur'an-ı Kerimde ifade edildiği şekilde olmaktadır. Hadd cezalarının genel özelliği caydırıcılığı sağlamaktır. İleride zina suçunda da görüleceği üzere suçun tüm unsurlarının oluşması çok düşük bir ihtimaldir, şüphe halinde hadd cezasının uygulanmasının önüne geçilmesi bizzat Hz. Peygamber'in söylemidir.²³ Osmanlı Devleti kanunnamelerinde unsurları oluşmuş hırsızlık suçuna hadd cezasının verileceğini gösteren “*Şer'e göre*”, “*şer' mucibince*” , “*şer' ile ne lazım gelirse*” ifadeleri yer almaktadır.²⁴ Şartların oluşmadığı durumlarda ise ta'zir cezası uygulanırdı ki, suçun ağırlığına göre değişmekle birlikte ölüm cezası dahi verilebilirdi.²⁵

İncelenen dönemde Ayntab'ında karşılaşılan hırsızlık vakaları bu çerçevede değerlendirilmelidir. 1165 Recebi (1752 Haziran) tarihli bir belge²⁶, Kastel mahallesi sakini Mehmed oğlu Hüseyin'in Kale altındaki tütüncü dükkânının soyulması sırasında suçüstü yakalanan soyguncu Halil'in yargılanmasını kayıt altına almaktadır. İddia edildiğine göre bu,

20 Ebu Zehra, a.g.e, s.96

21 Bilmen,a.g.e., .c.III, s.38

22 Muhammed Ebu Zehra. (1994). *İslam Hukukunda Suç ve Ceza*. Kitabevi Yay., c.I, İstanbul

23 “Elinizden geldiği ölçüde müslümanlardan cezaları kaldırın. Eğer onun için bir çıkar yol varsa hemen salıverin. Devlet başkanının affetmede hata etmesi cezalandırmada hata etmesinden daha hayırlıdır. “ bkz. Ömer Menekşe. (1998). *XVII. Ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da Hırsızlık Suçu ve Cezası*. Yayınlanmamış doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, İstanbul , s.45

24 Ahmet Akgündüz. (1990). *Osmanlı Kanunnâmeleri*. OSAV ,c.III.,İstanbul , 91

25 Osmanlı Devletinde ölüm gerektiren ta'zir cezaları siyaseten katil ifadesiyle formüle edilmiştir. Bunun için bkz. Ahmet Mumcu . (2007) . *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katil*. Phoenix Yay.,İstanbul

26 Mehmet Karasakal. (2010). *109 Numaralı Ayntab Şer'iyye Siclinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1165 / M.1752)*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep

Halil'in ilk işi de değildir. Hacı Muhsin oğlu Ömer'in de dükkânının açılmasında payı vardır ve ortağı yakalanırken kendisi kaçmayı başarmıştır. Ortağı bu olayda salb edilmiştir. Halil eylemlerine devam ederek bu kez de bir bakkal dükkânını soymuştur. Şikayetçi Hüseyin'in, Halil'in şaki olduğu ve geceleri “*alet-i harb*” ile dolaştığı yolundaki iddiasını udul-i müsliminden bir grup mahkemede şahitlikleriyle onaylamıştır. Belli ki kadıdan beklenen Halil'in hırsızlıktan değil de şakilikten cezalandırılmasıdır. Zira birinci durumda Halil ağır bir bedensel ceza ile kurtulabilir belki de başlarına tekrar bela olabilirdi. Çünkü suçüstü yakalandığı vaka haricindeki soygunlarda yer aldığına dair bir şahitlik de bulunmamaktadır. Belki de bunlar sadece iddiadan ibaretti. Kadı normal şartlarda hiçbir mecburiyet altında olmadan hüküm verebilecekken belki bu ikircikli durumdan dolayı Mehmet Seyyid Efendi'den suçlunun siyaseten katlinin meşru olup olmadığını sormuş ve olumlu cevapla Halil'in katl edilmesine karar kılmıştır.

Halil ibni Mehmed belgeden anlaşıldığı kadarıyla dükkânları açıp, insanların malını çalan, geceleri savaş aletleriyle gezen ve bunu adet haline getiren bir “*şaki*”, “*sa'i bi'l fesâd*” dir²⁷ ya da en azından öyle nitelendirilmektedir. İslam fikhî açısından yukarıda bahsetmiş olduğumuz gibi şüphe kişi lehine bir avantaj iken, Osmanlı dünyasında kişinin mahalleli ya da yakın çevresi tarafından kötü bir üne sahip olduğunun beyan edilmesi suçlama için yeterli olabilmektedir. Onun için yukarıda geçen belgede Halil'in suçüstü yakalanması bir yana sadece “*şaki*” olarak etiketlenmesi dahi bir cezai müeyyide ile karşılaşacağını gösterir. I.Süleyman kanunnamesinde “*Esir uğurlayanı ve ayardanı ve dükkân açanı ve birkaç kez hırsızlığı zahir olmuş kimesneyi asalar*” ifadesi yer almaktadır. Halil hem dükkânı açarak, hem de suçu tekrar ederek kanunnameye göre asılmalıdır. Burada üzerinde durulması gereken noktalardan biri de verilecek karar için fetva makamı Es-Seyyid Mehmed efendiden adı geçen “*şaki*” için siyaseten katlin vacip olup olmadığını sorulmasıdır. Zira kadılar bu tip durumlar için fetva mecmualarını yanlarında bulundurmaktadırlar. İkinci bir teyit istemi Ayntab'daki yerellerin alınacak kararlardaki etkisini göstermesi açısından ilginçtir.²⁸

Yol kesme

Eşkiyalık “*tek ve toplu halde yol kesip, silahlı veya silahsız olarak, fakat cebren ve alenen yolcuların hayatlarına kastetmek, mallarını ellerinden almak ve halkı korkuya düşürmektir.*”²⁹ şeklinde tanımlanır. İslam hukukunda hırabe ifadesi kullanılmaktadır. Maverdi hırabeyi aralarında dayanışma ve yardımlaşma olan fesat ehlinden bir taifenin silah teşhiri, yol kesmek, mal yağmalamak ve adam öldürmek üzere yol güvenliğini ihlal etmeleri olarak açıklamıştır.³⁰

Maide suresi 33. ayet -“*Allah ve Resulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası, öldürülmeleri veya asılmaları veya elleri ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya buldukları yerden sürülmekten başka bir şey değildir. Bu onları dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise, kendilerine büyük bir azap vardır.*”- hırabe ayeti olarak adlandırılır ve şu şekilde tefsir edilir; Yol kesenler adam öldürürler ve

27 “*sa'i bi'l fesâd*” ifadesi suç işlemeyi alışkanlık haline getirenler için kullanılan bir tabirdir. Ayrıca bazı belgelerde “*sa'in fi'l -ard bi'l fasad*”, “*sa'i bi'l-fesad ve muzırr li'l-ibâd*”, “*mükibb 'ale'l-fesâd*” şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir. Bkz. Heyd, a.g.e., s.196-7.Suçun tekrarı cezanın şiddetini arttıracığı için bu ifadeler belge okumasında önemli hale gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “*.....yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışanların cezası , öldürülmeleri veya asılmaları veya elleri ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya buldukları yerden sürülmekten başka bir şey değildir. Bu onları dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise, kendilerine büyük bir azap vardır.*” (Mâide, 33)buyrulmaktadır.

28 Bu konuda yapılmış orijinal bir çalışma için bkz. Lesli Peirce . (2005). Ahlak Oyunları, 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet . Tarih Vakfı , İstanbul

29 Bilmen, a.g.e., s.288

30 Maverdi, a.g.e., s.124

insanların mallarını alacak olurlarsa öldürülürler ve asılırlar ve buna karşılık adam öldürürler ve insanların mallarını almamış olurlarsa öldürürler ve asılmazlar. İnsanların mallarını alır ama kimseyi öldürmezlerse elleri ve ayakları çaprazlama kesilir. İnsanların yoluna dikilir onları korkutur, hiçbir mal almazlarsa oradan sürülürler.³¹

Yol kesmenin-hırabe- gerçekleşmesi için bir mekan zorunluluğunun olup olmadığı konusunda İslam âlimleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Örneğin Malikilere göre yoldan gelip geçenler nerede korkutulmuşlarsa orada yol kesme fiili cereyan etmiş demektir. Onlara göre bu mekânın çöl ya da sahra olmasıyla köy veya şehir olması arasında herhangi bir fark yoktur. Herhangi bir yoldan geçen yolcular o yolda hiçbir şeye aldırıyorlarsa ve yolları kesildiği zaman kendilerine uğramış oldukları tehlikede yardımcı olacak kimseleri bulamıyorlarsa yol kesme fiili gerçekleşmiş demektir. Ebu Hanife'ye göre ise hırabe suçunun gerçekleşmesi için cürümlerin şehir ya da köyün dışında işlenmiş olmaları ve yerleşim merkezinde uzakta bulunmaları şarttır. Ebu Hanife bir kimsenin hırabe suçlusu sayılması için kendisinde başkalarını etkisiz hale getirecek gücün bulunup bulunmadığına, devletin otoritesine karşı gelip gelmediğine bakmıştır.³²

İslam fıkıhçılarının yaklaşımı doğrultusunda Osmanlı Devletinde de yol kesme cezası tayin edilirken işlenen suçun çeşidine uygun cezalar verilmiştir. Ortaya çıkan duruma göre, yaralama, ölüm, adam kaçırma, tecavüz v.b. lerine ceza uygulaması yapılmıştır. ³³ Belgelere görülen ayrıca “*siyaset emek*” ³⁴ ,“*zincire vurmak*” ³⁵ , “*şer'ile lazım geleni icra idüp mahallinde yerine koymak*”³⁶ , “*habs eylemek*” ³⁷ ifadeleri de cezanın farklılaştığına örnek teşkil eder. Ekim 1767 tarihli belgede Mustafa bin Abbas yanındaki iki kişiyle Battal Höyük'te yol kesmiş, bir başkasının evine zorla girip eşini ve kızını ve eşyalarını çalmıştır. Ulemadan Abdurrahman Efendinin fetvasına başvurulduktan sonra, İslam hukukunda sadece yol kesenlere verilen salben (asılarak) idam cezası verilmiştir. ³⁸ Salb etmek ise dikey

31 Muhammed Ebu Zehra, a.g.e., s. 137

32 Muhammed Ebu Zehra, a.g.e., s.140

33 Örneğin bir hükümde “Kız ve oğlan çeken kimsenin ve hiyanet ile bir ecnebinin evine giren kimesnenin ve avret ve kız çekmeğe bile varan kimesnelerin içmeği kesile” denmektedir. Bkz. Ahmet Akgündüz , Osmanlı Kanunnameleri. c.IV, s.368 ve “ Adam öldüren kimesneyi öldürdüğü kimesnenin yerine öldüreler. Akgündüz, a.g.e., s. 369

34 3 Nolu Mühimme Defteri (966-968/ 1558-1560) , Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını : 12, Ankara 1993, s.194, no.433 ; s.333, no.740 ; s.302, no.665

35 MD 3, s.253, no.560

36 MD 3, s. 332, no.738

37 MD 3, s. 417,no.927. Bu uygulama daha çok sipahi taifesi için yapıldı. Kanunnâmede “ Ve hursuz sipahi taifesinden olub siyasete müstahak olsa habs edüb Dergah-ı Mu'allaya arz edeler.” Ahmet Akgündüz, a.g.e., s. 369

38 Serhat Kuzucu. (2006). *123 Nolu Ayntab Gaziantep Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H.1180-1181/M.1766-1767)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep , s.168.Osmanlı Devletinde değişik zaman ve mekanlardaki eşkıyalık hareketleri ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır bu çalışmalar için şu kaynaklara bakılabilir. M.Ç. Uluçay (1944). *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul; M.Akdağ. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: “Celali İsyancıları”*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul; H.D.Andreasyan. (1963). Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyancıları. *İÜTD*, Vol.13, Say.17-18, ss.27-42; W.J.Griswold.(1993). Climatic Change: A possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth Century Anatolia. in W.Lowry-Donald Quateret (ed.) *Humans and Scholar, Essays in Honor of Andreas Tietze*, İstanbul: The Isis Press, ss.37-59; Griswold. (2011). *Anadolu'da Büyük İsyancı (1591-1611)*. (çev.Ülkü Tansel). İstanbul : Kırmızı Yay. ; M. Öztürk. (1990). XVIII. Yüzyıllarda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları. *Belleten*, Vol.LIV, Say.211, ss.963-964 ; M.İlgürel.(1993). Celali İsyancıları. *TDVİA*, c.VII., İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; O.Türkdoğan.(1996). Sosyal Hareketlenmeler Olarak Celali Ayaklanmaları. *Belleten*, vol.LX, Say.228, ss.421-442; K. Barkey.(1997). *Bandits and Bureaucrats, The Ottoman Route to State Centralization*. Cornell University Press. Bu kitabın Türkçesi için bkz. (1999).*Eşkiyalar ve Devlet : Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. (çev. Zeynep Altok). Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı; Y.Koç.(2005). Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali

konumlandırılmış bir odun ya da tahta parçasının üst kısmına yatay şekilde monte edilmiş başka bir odun parçası ile oluşturulmuş bir stand, suçlunun ayakları dikey kısma elleri yataya gelecek şekilde bağlandıktan sonra -suçlu önceden katl edilmemiş ise- karnı ve sol memesinin ölünceye kadar mızrak ile deşilmesi ve üç gün süreyle bu halde bekletilmesi şeklinde olmaktadır.³⁹ Teorik izahı bu şekilde olan salb uygulamasının Ayntab'da aynı şekilde uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir.

Bu dönemde Ayntab'da görülen yol kesme vakaları genel itibariyle bölgeye yerleşmiş olan aşiretlere mensup şahıslar tarafından icra edilmektedir. Bu aşiretlerin bölgeye yerleşmesi XVIII. Yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devletinin konar-göçerleri kontrol altına almak için uyguladığı iskân politikası sebebiyledir.⁴⁰

Cinsel sapkınlık; Zina

Cinsel sapkınlık toplumun kabul ettiği normlar dışındaki her türlü cinsel aktiviteyi kapsar. Topluma ve zaman göre değişmekle birlikte normal kabul edilen meşru yol evliliklerdir.⁴¹ Fuhuş, zina, oğlancılık, tecavüz, livata v.b. davranışlar Osmanlı toplumu içinde açıkça men edilen, cezayı müeyyide gerektiren suç sınıfına girer.⁴² Ancak yine de bu tip vakaların görüldüğünü biliyoruz. Osmanlı Cezayir'inde cinsel sapkınlığın belli türlerinin, özellikle oğlancılığın, yaygın olduğu bu serbestiyet yüzünden Avrupa'da engizisyonca kaçanların buraya geldiği böylece nüfusun artışına da etki ettikleri söylenmektedir.⁴³ Mühimme kayıtlarında da eşkıyalar tarafından tecavüze uğrayan genç erkeklerin kayıtlarına rastlamaktayız.⁴⁴

Zina evli bir erkek veya kadının eşinin dışında biri ile cinsi münasebette bulunması ile bekar olanların karşı cinsten biri ile olan cinsel münasebetidir.⁴⁵ Zinakarlar için kişinin medeni durumu göz önüne alınarak, recm, celde –değnek veya kamçı cezası-, sürgün cezalarından birisi ya da ikisi tatbik edilir. Zina yapan hür ve bekâr bir erkek ise 100 değnek vurulur ve kimi İslam âlimlerine göre sürgün edilir. Eğer evli ise ceza bu kez taşla öldürülmek, recm, olacaktır. Kadın için ceza sürgün cezası konusunda farklılık arz eder, zira zina eden bekâr kadın, sürgün edilmez sadece 100 değnek ile cezalandırılır.⁴⁶ İslam fihhına

İşyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum, *Bilgi*, say.35 (Güz), ss.229-245; Y.Koç.(2013).XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları. *HÜTAD*, say.18, ss.147-159 ; O. Özel.(2002). Banditry, State and Economy: On the Financial Impact of the Celali Movement in Ottoman Anatolia. *Presented at the XIth International Congress of Economic and Social History of Turkey, Dubrovnik-Croatia, 20-23 August*, Ankara: TTK, pp.65-74 ; S.White. (2013). *Osmanlı'da İşyan İklimi*. (çev.Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Alfa Basım Yayın

39 Bilmen, a.g.e.,s.292

40 Cengiz Orhunlu. (1978).*Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. Eren Yayınları, İstanbul , s.39 v.d... Antep'i de içine alan Rakka ve Haleb eyaletleri de aşiretlerin iskan ettirildiği bölgelerdendir. Bkz. Rakka'nın iskanı ile ilgili bkz. Murat Çelikdemir. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskanı (1690-1840)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ

41 Ronald L.Akers. (1973). *Deviant Behavior : A Social Learning Aproach*, Wadsworth Publishing. California , s.141

42 Ayntab'da bekar olduğu halde hamile kalmış Fatma ilk önce tecavüze uğradığını sonra başka bir şahısla zina ettiğini belirtmiş. İslam hukukuna göre bunun açıkça cezalandırılabilmesi için dört şahit gerekiyor. Eğer adı geçen Fatma'nın zina ettiğini söylediği kişi bunu kabul etmez ise ve görgü tanıklık da yok ise O'nun açısından hiçbir sonuç çıkmaması olası. 1540-1541 yılları arasında bu ve bunun gibi 40 dava Ayntab Şer'iyeye siciline yansımış durumda. Ayrıntılı bilgi için bkz. Leslie Pierce, a.g.e., s.461-495. Ancak Fatma kendi suçunu itiraf etmemiş bile olsa hamilelik doğal yoldan bir ispat olduğundan, hamileliğinin bitmesinden sonra cezalandırılması kaçınılmazdır.

43 Özlem Kumrular. (2008). *Avrupa'da Türk Düşmanlığının Kökeni: Türk Korkusu*. Doğan Kitap, İstanbul, s.261

44 MD 3, s.548, no.1250

45 Mustafa Avcı. (2004). *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*. İstanbul, s.162

46 Maverdi, a.g.e., s.419-420

göre kişi bir kez evlilik akdi ile nikâhlansa ancak boşansa ve sonrasında zina yapsa yine de evliymiş gibi recm ile cezalandırılmalıdır.⁴⁷ Daha önce de belirtildiği üzere hadd cezasının uygulanmasını gerektirecek şartların oluşması çok düşük bir ihtimaldir.⁴⁸ Bunun için de Osmanlı Devleti şeriatın kendisine verdiği yetki çerçevesinde cezai müeyyideleri belirlemiştir.

İslam ceza hukukunda olduğu gibi Osmanlı hukukunda da zina edenin evli veya bekâr olmasına göre cezada farklılık oluşur. I. Süleyman Kanunnamesinde

Eğer bir kimesne zina itse, dahi üzerine sabit olsa, zina iden evlü olursa ve gani olursa siyaset olunmadığı takdirde bir akçaya ya dahi ziyadeye kadir olsa, üç yüz akça cerime alalar ve vasatu'l hal olursa altı yüz akçaya güci yeterse, iki yüz akca cerime alalar; farkirü'l-hâl olub dört yüz akçaya güci yeterse, elli akçaya veya kırk akca cerime alalar.⁴⁹ ve “Eğer zina iden ergen olub gani olsa, bin akçaya ya dahi ziyadeye malik olsa, yüz akça cerime alalar ve vasatu'l-hâl olsa, elli akça, fakirü'l-hâl olsa otuz akca alma⁵⁰

maddeleri ve devamındaki hükümlerle zina vb. durumlarla ilgili düzenlemeler yer almıştır. Bu hükümlerde dikkat edilmesi gereken nokta zinanın hadd cezası gerektirdiği halde, “*siyaset olunmadığı takdirde*” cerime alma uygulaması yapılmasıdır.

1756 yılı Ayntab'ında Kayacık Mahallesi sakinlerinden Cemal oğlu Mehmed ile aynı mahalleden Elif bint-i Abdurrahman hakkında uygunsuz davranışlar içinde oldukları gerekçesiyle şikâyetle bulunmuş, mahalleliye sorulduğunda, mahallelinin bu kişilerden memnun olmadıkları ve mahallelerinde ihraç edilmelerinin istendiği belirtilmiş ve bu minvalde karar verilmiştir.⁵¹ Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde mahalleli ya da köylü, ahlaksızlığından emin olduğu kişileri mahalleden ihracı için kâdıya başvurabilmektedir.⁵² Burada mahallelinin kendi ahlak anlayışları çerçevesinde bir hassasiyetle bu talepte bulunmuş olmaları kabul edilebilir bir gerekçe iken Osmanlı Devletinde mahalle ahalisi açısından bu aynı zamanda bir sorumluluğun üzerinden atılması anlamı taşır. Zira I. Süleyman Kanunnamesine göre kendi mahallesinde, köyünde ya da mülkünde işlenen bir suç için tüm köy ya da mahalle ahalisi sorumlu tutulabilmekteydi. Bu sorumluluk yüzünden suç işleme potansiyeli olan kişilerin mahalleli tarafından kovulduğu düşünülebilir.⁵³ Nitekim Suraiya Faroqhi'nin bir cinayet vakasını ele aldığı makalesi tam da bahsedilen olaya uygun bir örneği içermektedir. 18. yüzyıl Bursa'sında geçen olayda evine eşkıyaları da alan ve ziyaretçileri ile içkili toplantılar düzenleyen Tuti adındaki “kötü şöhretli” kadın, bilinmeyen bir nedenle ve meçhul kimse ya da kimselerce öldürülmüş ve cesedi, dört mahallenin orta yerinde

47 Ahmet El-Kuduri.(2015). Muhtasar'ul Kuduri. (Osman Güman, Soner Duman.çev.),İstanbul : Beka Yay., s.481

48 İbn Kudame buradaki açıklığı şöyle ifade etmiştir: “ *Zina olayına şahitlik yapan şahitlerin zinayı niteleyerek anlatmaları gerekir. Bunun için şahitliklerini yerine getirirken, erkeğin erkeklik organını kadının organının içinde gördük. Tıpkı sürmedanlık içindeki sürme mili veya kuyudaki kova gibi demeleri gerekir .*” Bkz.Muhammd Ebu Zehra, a.g.e., s.210)

49 Yunus Koç. *La fixation par écrit des lois ottomanes et le rôle des codes de lois. Etude accompagnée de l'édition d'un manuscrit de Munich Turc 111 (XVe-XVIe siècles)*. no.1., fol.2r ; Heyd, a.g.e., no.1, s.56

50 Koç, a.g.e., no.2., fol.2r; Heyd, a.g.e., no.2., s.56

51 Galip Eken . (1998). *Gaziantep'in 113 Nolu Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Ankara, s.234-235

52 Özer Ergenç. (1984). Osmanlı Şehrindeki “mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 4(4), s.74-75. Bu konu I. Süleyman Kanunnamesinde şu şekilde düzenlenmiştir: “*Ve dahi bir kimesne hırsuzdur veya kahbedür deyü mahallesi veya ehl-i kariyesi sikayet idüb /bize gerekmez/ diyü redd itseler vakı'a töhmet dahî ol kimesnenün üzerine beyne'n-nâs ma'ruf olsa mahallesinden veyahut kariyesinden nehy idüb ya'ni redd idüb süreler ve eğer varduğu yerde dahî kabul itmeseler şehirden süreler ammâ birkaç gün tavakkuf ideler tâ ki ol kimesne evvelki yaramazlığa tevbe idüb salâh üzerine olursa hoş ve illâ andan dahî redd ideler, bi'l-küllîye süreler şehirden çıka gide*” . Bk. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri, s.318; Koç, a.g.e., fol.42r

53 Peirce, a.g.e., s. 119

bulunmuştu. Akraları diyet talep etmek için vakit geçirmeden mahkemeye başvurdu. Narlı mahallesi sakinleri bu durum karşısında mahkemede kendilerini savunmak zorunda kaldılar.⁵⁴

İçki içme ve satma

Osmanlı Devletinde gayrimüslimlere kısıtlama olmamasına rağmen müslüman için şarap içmek alıp satmak, imal etmek v.b. suç kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerimdeki “*Ey inananlar! Şarap, kumar, dikili taşlar, fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir, bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz*” (Maide, 90) ayeti ve Hz. Muhammed'in “*Allah şaraba, içene, içirene, satana, alana, üzümünü sıkana, sıkıtırana, taşıyana, kendisine taşıyıp götürülüne, parasını yiyene lanet etsin*”⁵⁵ hadisi Osmanlının içki (hamr) konusundaki hassasiyetini altında yatan en büyük nedendir. Osmanlı kanunnâmelerinde “*Eğer bir müslüman şarab içse ve şarab sıkırsa ve şarab satsa, kadi ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürüm alına.*”⁵⁶ şeklinde formülize edilen ceza şer'i ceza unsurlarının eksikliği nedeniyle hadd cezası tatbik edilemediği durumlarda uygulanırdı. I.Süleyman'ın ikinci şeyhülislamı, İbn Kemal, şarabın bir damlasını bile içenin içki haddi, 80 kırbaç ya da değnek ile cezalandırılacağını, ancak sarhoşluk veren diğer içkilerin ancak sarhoş etmesiyle bu sınıfa gireceğini belirtmekte, öte yandan, rakıyı şarap gibi değerlendirmektedir.⁵⁷ Hanefi alimlerinin çok sıcak bakmadığı para cezaları ise XVI. yüzyılda Ebu Suud Efendi ve Çivilizade tarafından kamu yararına uyması ve kadı tarafından kabul görmesi şartıyla onay almıştır.⁵⁸

Zimmilerin hamr içmesiyle ilgili yasak Müslümanlarınki gibi değildi. Zira onların dininde yasaklama olmadığı için belli sınırlar dâhilinde kalmak şartıyla Osmanlı Devleti bu konuda bir tasarrufta bulunmuyor, ancak onların da alenen içki içmesine, müslümanlara satmasına müsaade etmiyordu. Bursa subaşısına gönderilen 29 Eylül 1559 tarihli hükümde meyhanelerin kaldırıldığı ve açıktan hamr sattırılmaması gerektiği, gayrimüslimlerin içkilerini kendilerinin getirip satmalarının yasal olduğu ve bundan da bac vergisi alınmasına dikkat edilmesi gerektiği ifade ediliyor.⁵⁹ Bir başka mahkeme kaydı örneğinde ise Malkara'daki gayrimüslimlerin cami civarındaki evlerinde hamr yapıp müslümanlara sattıkları işaret edilmektedir. Kadıya verilen emirde evlerinde hamr yapmalarının yasaklanması ve şer'iata aykırı olarak müslümanlara satmalarının önüne geçilmesi istenmektedir.⁶⁰

Ayntab'da Kasım 1766 tarihinde kayıtlara geçmiş bir vaka mahallelinin bir meyhane sahibini mahalleden ihraç ettirmek için aldığı insiyatifi göstermesi açısından ilginçtir. Hayık mahallesinden 7 kişi mahkemeye başvurup Ebrahim oğlu Vaniz'in daha önce de mahkemede uyarılmasına rağmen fesadından vazgeçmeyen bir meyhaneci olduğu, gece gündüz demeden içki içmeyi de adet edindiği bu yüzden ta'zir edildikten sonra mahalleden ihraç edilmesini talep etmişlerdi.⁶¹ Muhtemelen bu suçun sonucunda Vaniz'in ta'zir edileceğini biliyorlardı. Ancak asıl mesele meyhanecinin mahalleden ihracıydı. Kadı mahkemede sunulan gerekçelerin bu ihracı meşru kıldığına ve Vaniz'in mahalleden yollanmasına karar verdi. Mahallelinin ihraç konusundaki tavrı tamamen rasyonel sebeplere de dayanabilmektedir. Osmanlı Devletinde daha önce de ifade etmiş olduğumuz üzere mahalle sınırları içerisinde gerçekleşecek suçun sorumluluğu mahalleliye yükleniyor, örneğin mahalle sınırları içerisinde

54 Suraiya Faroqhi, a.g.e., s.68-79

55 Vehbe Zuhayli. (1994) . *İslam Fıkhi Anskilopedisi*. c.VII, İstanbul , s.440

56 Ahmet Akgündüz. (1992). *Osmanlı Kanunnameleri*. c.IV. , İstanbul , s.301 ;Uriel Heyd, ag.e., s. 72

57 A. İnanır. (2014). *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. Ankara: Gece Kitaplığı. s.237

58 Leslie Pierce, a.g.e. , s. 434

59 MD 3, s. 165, no.359

60 MD 3, s.593, no.1362

61 Serhat Kuzucu, a.g.e., s.73-74

öldürülen kurbanın varisleri diyet parasını mahalleliden isteyebiliyordu.⁶² Sarhoşluğun hali hazırda ortaya çıkardığı rahatsızlıklar bir yana dolaylı yoldan getireceği potansiyel problemler mahalleli için hem maddi hem manevi sıkıntı demektir.

Osmanlı Devletinde meyhaneler ilk önceleri sadece içkinin satışının yapıldığı ve devletin üretilen üründen kayıpsız vergi alma imkanı oluşturmak için meşru gördüğü mekanlardı. Ancak İstanbul Galata'da olduğu gibi eskiden kalma ve taverna denebilecek içki içilip eğlence düzenlenen mekanlar da vardı ve muhtemelen bu tip mekanlar XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra meyhanelerin yapısının değişmesinde etkili oldu.⁶³ İçki içme mekanına dönüşen meyhaneler Müslüman mahallelerinde de açılmaya başlayınca, içkili kalabalıklar ahaliyi daha fazla rahatsız etmeye başladı. Sarhoşların çıkardığı olaylar sebebiyle mahalle ahalişi kadiya başvurup meyhanelerin kapatılmasını isteyebiliyordu.

Sonuç

XVIII. yüzyılda Ayntab'da katl vakalasında maktulün yakınları katil ile belirli bir kan bedeli karşılığında anlaşmakta, yani sulh olmakta, şeriatçe kesinleştirilmiş diyet miktarının karşılanamamasına rağmen orta noktada buluşabilmektedirler. Bu konuda toplumun önde gelenlerinin bir nevi arabuluculuk yaptığı görülmektedir. Devletin suçluya ayrıca tazir cezası vermesi teori de kabul edilen bir anlayış olsa da elimizdeki vaka buna örnek teşkil etmemektedir. Hırsızlık söz konusu olduğunda ahalinin cezanın üst sınırdan verilmesi için bir gayreti olduğu düşünülebilir. Zahir olan hırsızlık suçunun yanına suçlunun “şaki” olarak tanımının eklenmesi, üstelik bu durumun belirgin bir yol kesme yokken yapılması, toplumun cezai sınırları manüple etme yolunda attığı adımı göstermesi açısından ilginçtir. Bu durumda kadının fetva makamına başvurması ise vereceği kararı güçlendirme eylemi olarak okunabilir.

Makaleye konu olan zaman diliminde Ayntab civarında aşiretlerin hareketlenmelerinin etkisiyle yol kesme vakaları da görülebilmektedir. İncelenen yol kesme vakasında İslam fihhının belirlediği salb etme cezası uygulanmıştır. Bu ceza, şer'i hükmün ceza yargısındaki rolünü göstermesi açısından önemlidir. Zira salb etmek, “siyaseten katl” ifadesindeki örfi vurgudan tamamen bağımsızdır.

Ahlakla ilgili kaygılar mahalleli için iki yönden önem arz etmektedir. Birincisi toplumun ahlakının korunması, ikincisi ise potansiyel bir suçlunun ileride mahallelinin başına dert olabileceği korkusudur. Bu bağlamda bu tip suçlarda mahalle ahalişi suçlunun mahalle dışına ihracını talep edebilmektedir. İçki içme suçu da aynı minvalde değerlendirilebilir. Sarhoşun suçu çekme potansiyeli, hali hazırda mahalle için oluşturacağı huzursuzluk ve rahatsızlık bir yana, mahallelinin “sarhoş” için ihraç talebinde bulunmasını desteklemektedir. Kadının bu tip ihraç vakalarında toplumun isteğine uyma eğilimi ayrıca dikkate değerdir.

Osmanlı Devletini konu alan suç çalışmaları bu gün için henüz yeterli düzeye ulaşmamıştır.. Konuya malzeme olan arşiv kaynaklarının içeriğinden dolayı, az sayıda çalışma da ancak vaka incelemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu boşluğun doldurulması Osmanlı devletinde sosyal yaşamı anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada vaka incelemeleri üzerinden Osmanlı dünyasında suçu ve karşılığını, sosyal kontrol mekanizması olarak mahallelinin refleksini yansıtılmaya çalışılmıştır.

62 Suraiya Faroqhi.(2005). Bursa'da Cinayet : Bir Cui Bono Vakası. *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul , s. 76

63 Fıret,Yılmaz. (2005). Boş Vaktiniz var mı ? ve ya 16. Yüzyılda Anadolu'da Şarap, Eğlence ve Suç. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (1),s.31-33

Kaynakça

- Ahmet El-Kuduri. (2015). Muhtasar'ul Kuduri. (Osman Güman, Soner Duman.çev.), İstanbul: beka Yay.,
- Akers, R. L. (1973). *Deviant Behavior: A Social learning aproach*, Wadsworth publishing. California
- Akgündüz, A. (1990). *Osmanlı kanunnâmeleri*. OSAV, c.III., İstanbul.
- Akgündüz, A. (2011). *İslam ve Osmanlı hukuku külliyatı I.cilt kamu hukuku (anayasa- idare-ceza- usul- vergi- devletler umumi)*. OSAV, İstanbul.
- Avcı, M. (2004). *Osmanlı hukukunda suçlar ve cezalar*. İstanbul
- Bilmen, Ö. N. (1999). *Hukuki islamiye ve istilahatı fihhiyye kamusu*. Enes sarmaşık yayınları.
- Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı döneminde aşiretlerin Rakka'ya iskanı (1690-1840)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Fırat üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Elazığ.
- Ebu'l-Hasan Habib el-Mâverdî. (1994). *el-Ahkâmü's-Sultâniye*. Safak, Ali (Çev), Bedir yay. İstanbul
- Eken, G. (1998). *Gaziantep'in 113 nolu şer'iyye sicili transkripsiyonu ve değerlendirmesi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), AÜSBE, Ankara.
- Ekinci, E. B.(2008). *Osmanlı hukuku, adalet ve mülk*. Arı sanat yay., İstanbul.
- Ebu Z. M. (1994). *İslam hukukunda suç ve ceza*. Kitabevi yay., c.I, İstanbul.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı şehrindeki “mahalle”nin işlev ve nitelikleri üzerine. *Osmanlı araştırmaları*, 4(4), 69–78.
- Faroqhi, S. (2005). Bursa'da cinayet: Bir Cui Bono vakası. *Osmanlı'da asayiş, suç ve ceza*, tarih vakfı yurt yayınları, İstanbul.
- Heyd, U. (1973). *Studies in old Otoman criminal law*. (Ed.), V.L. Menage, Oxford clarendon pres.
- İbrahim-i Halebi. (n.d.). *Mülteka El-Ebhur*. (Mustafa Uysal, trans.). İstanbul: Çelik yayınevi.
- İnanır, A. (2014). *İbn Kemal'in fetvaları ışığında Osmanlı'da islâm hukuku*. Ankara: Gece kitaplığı.
- Ronald L.akers. (1973). *Deviant Behavior: A social learning aproach*, wadsworth publishing. California.
- Karaman, H. (2010). *Anahatlarıyla islâm hukuku*. Ensar yay., c.I, İstanbul.
- Karasakal, M. (2010). *109 numaralı Ayıntab şer'iyye siclinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (H.1165/M.1752)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziantep üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Gaziantep.
- Kıvrım, İ. (2009). Osmanlı mahallesinde gündelik hayat (17. yüzyılda gaziantep örneği). *Gaziantep university journal of social sciences*, 8(1), 231-255.
- Koç, Y. (1997). *La fixation par ecrit des lois ottomanes et le role des codes de lois. Etude accompagnée de l'édition du manuscrit de Munich Turc 111 (XVe-XVIe siècles)*. Paris I üniversitesi (Universite de Paris I Pantheon-Sorbonne)
- Koç, Y. (1999). Erken dönem Osmanlı hukuku: Yaklaşımlar, temel sorunlar. *H. Ü. Edebiyat fakültesi dergisi, osmanlı devleti'nin kuruluşunun 700. yılı özel sayısı*, s. 115-126
- Kumrular, Ö. (2008). *Avrupa'da Türk düşmanlığının kökeni: Türk korkusu*. Doğan kitap, İstanbul.
- Kuzucu, S. (2006). *123 nolu Ayıntab Gaziantep şer'iyye sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi (H.1180-1181/M.1766-1767)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gaziantep üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Gaziantep.
- Molla Hüsrev. (1980). *Düreru'l- hukkâm fi şerhi gururu'l-ahkâm (883 H./1477 M.)*. (Arif Erkan, trans.). İstanbul: Eser neşriyat.
- Menekşe, Ö. (1998). *XVII. Ve XVIII. Yüzyılda Osmanlı'da hırsızlık suçu ve cezası*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara üniversitesi sosyala bilimler enstitüsü, İstanbul.

-
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı devletinde siyaseten katl*. Phoenix yay., İstanbul.
- 3 Nolu mühimme defteri (966-968/ 1558-1560). (1993), Başbakanlık devlet arşivleri genel müdürlüğü Osmanlı arşivi daire başkanlığı yayını: 12, Ankara.
- Orhunlu, C. (1978). *Osmanlı imparatorlugunda asiretlerin iskânı*. Eren yayınları, İstanbul.
- Peirce, L. (2005). *Ahlak oyunları, 1540-1541 Osmanlı'da Ayıntab mahkemesi ve toplumsal cinsiyet*. Tarih vakfı , İstanbul.
- Schacht, J. (1964). *An introduction to Islamic law*. The clarendon pres, Oxford.
- Tabakoğlu, A. (2011). XVII ve XVIII yüzyıl Osmanlı bütçeleri. *İstanbul üniversitesi iktisat fakültesi mecmuası*, 41, s.389-414.
- Udeh, A. (2012). *Seküler ceza hukuku kurumlarıyla mukayeseli islâm ceza hukuku*. (Ali Şafak, çev.). İstanbul: Kayıhan yayınları.
- Yılmaz, F. (2005). Boş Vaktiniz var mı ? ve ya 16. Yüzyılda Anadolu'da şarap, eğlence ve suç. *Tarih ve toplum yeni yaklaşımlar*, (1), 11–49.
- Yücel, Y. & Selâmi, P. (haz.). (1995). *I. Selim kanunnâmesi*. Ankara: TTK.
- Zuhayli, V. (1994). *İslam fikhî anskilopedisi*. c.VII, İstanbul.
-